

РЕЦЕНЗІЯ

Романової Наталі Василівни, докторки філологічних наук, доцентки, професорки кафедри німецької та романської філології Факультету української й іноземної філології та журналістики Херсонського державного університету на дисертацію **Мандич Тамари Михайлівни “Лексико-семантична вербалізація концептосфери СПОРТ у сучасному українському медійному просторі”**, подану до захисту на здобуття наукового ступеня докторки філософії зі спеціальності 035 Філологія 03 Гуманітарні науки

1. Актуальність теми дослідження

Спорт – це не тільки ефективний засіб для підтримки людського тіла у чудовій фізичній формі, а й важлива частина сучасної національної культури. Як об'єкт наукового дослідження спорт – невичерпний, різноплановий і багатоаспектний. До прикладу, авторки “Сучасного тлумачного словника української мови” (А.М. Яковлева, Т.М. Кошечкіна, 2020, с. 561) визначають спорт як фізичну культуру та самовиховання індивідуума, Тамара Михайлівна Мандич інтерпретує спорт крізь призму (фахових) знань спортивного коментатора, тобто як процес і водночас результат фізичної і інтелектуальної діяльності людини (с. 3). Цим пояснюємо **актуальність вибору теми** студіювання. Сюди додаємо й фрагментарне її вивчення, орієнтоване на реконструкцію смислового наповнення концепту СПОРТ (В.Є. Білогур, М. Дутчак, М. Ібрагімов), окреслення термінології спортивного дискурсу (Ф. Бацевич), способи відтворення мовних одиниць останнього (Т.В. Іщенко). **Актуальність теми дослідження** підтверджено також через ініціативні науково-дослідні теми “Закономірності розвитку української мови і практика мовної діяльності” (державний реєстраційний номер 0117U001731) (з 2019 по 2022 рр.) і “Сучасний мовно-літературний та масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи” (державний реєстраційний номер 0123U102953) (з 2023 р.), над якими працює колектив кафедри української і слов'янської філології та журналістики Херсонського державного університету (с. 19).

2. Наукова новизна результатів дисертації

Концептосфера *СПОРТ* у сучасному українському медійному просторі відображає особливості української ментальності у сукупності мовної і мовленнєвої семантики слів і словосполучень, що входять до цієї лексико-семантичної групи. В цьому контексті рецензована праця є **новаторською науковою розвідкою**, що охоплює 685 відео- і текстових репортажів із українськомовним коментарем загальною тривалістю близько 1027 годин (с. 20). **Уперше** запропоновано розглядати змістовий центр спортивного медійного простору як концептосферу *СПОРТ*, що дає змогу класифікувати (фахове) знання носіїв мови про феномен, **уперше** зібрано, зафіксовано й систематизовано 1211 мовних одиниць концептосфери *СПОРТ* із аудіовізуальних носіїв інформації, що дозволяє розширити й поповнити словниковий склад сучасної української мови новими або видозміненими

лексичними значеннями, встановити основні метафоричні моделі, довести глибинну зорієнтованість тропеїчної системи спортивних коментаторів на українську етнокультуру. *Уточнено* корпус новотворів коментаторського спортивного мовлення за 1992, 1994, 1996, 1997-2004, 2006-2008, 2010, 2013-2020 роки, що надало можливість укласти галузевий словник у межах формули “відео/аудіо – цитування – словник” із розміткою “функція”. Це дає змогу *по-новому* сприймати не лише професійне мовлення, а й семасіологічний процес. *Подальшого розвитку* дістав фреймовий підхід, реалізований через метафоричні, метонімічні, перифразові, порівняльні, фразеологічні моделі структурування (фахових) знань українських коментаторів про професійний спорт.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації

Теоретичні положення дисертації та результати наукових розробок здобувачки *застосовують у навчальному процесі Херсонського державного університету* під час викладання низки освітніх компонент, як-от: “Сучасна українська літературна мова (розділ “Лексикологія. Фразеологія”)", “Стилістика української мови”, “Українська мова (за професійним спрямуванням)”, “Спортивна журналістика” (с. 23).

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження

Дослідження ґрунтується на положеннях провідних теорій *комунікативної лінгвістики* (С.Ф. Алексенко, О.О. Гаврилук, О. Глущенко, І.Є. Дубчак та ін.), *когнітивної лінгвістики* (Н. Базилевич, І.М. Боднар, Н. Вдовичеко, К.Ю. Голобородько та ін.), *термінознавства* (О. Блощінська, О. Винник, І.А. Кожушко, О. Породько-Лях, М. Кудря та ін.), *лінгвокультурології* (О.М. Галинська, О.С. Колесник, О. Левченко та ін.), *лінгвістики тексту* (М.Б. Булах, О.О. Гаврилук, О. Карабута, Л. Підкамінна та ін.), *зіставної лінгвістики* (А. Капелюшний, С.І. Равлюк), *лексикографії* (В.В. Максимчук, А. Мартинюк, Л.М. Підкуймуха та ін.), *перекладознавства* (В.Ю. Марінеско), *психолінгвістики* (М.І. Навальна). Методичну основу дисертації сформовано імпліцитно через *комплекс* взаємодіючих *методів* у тому числі загальнонаукові (індукція, аналіз, синтез, узагальнення, моделювання) та спеціальні лінгвістичні (концептуальний, лексико-семантичний, лінгвостилістичний, лексикографічний, семіотичний, лінгвокультуремний аналіз), що привнесло в наукову розвідку об’єктивність, наукову широту і глибину. Опрацьована в дисертації наукова література – 154 позиції, з-поміж яких 17 джерел іноземними мовами – вказує на професійну компетентність, емоційну культуру і зрілість здобувачки як науковця.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності

Метою свого дослідження Тамара Михайлівна Мандич визначає виявлення лексико-семантичних змін у засобах вторинної номінації, що вербалізують “концептосферу *СПОРТ* у коментуванні телевізійних, онлайн-ових і текстових трансляцій спортивних змагань з 1992 до 2023 років у українському медійному просторі” (с. 19). Конкретизацію поставленої мети

реалізують через *шість завдань*, що охоплюють теоретичні та науково-практичні складові дослідження. *Перелік завдань* корелює зі змістом дисертації, науковою новизною дослідження та почасти з висновками. З тексту рукопису дисертації видно, що всі поставлені *завдання виконано послідовно, супроводжено ілюстративним матеріалом* (рисунок – с. 29, 30; таблиці – с. 35, 54-55; діаграми – с. 70, 77, 78, 82, 84, 88, 89, 97, 103, 107, 110, 118, 121, 124, 128, 130, 133, 134, 141, 142, 188). Загалом, *мету* дослідження *досягнуто*. Рецензентка відзначає наочність наукової філологічної розвідки, в якій закарбовано теоретичні знання, необхідні вміння та навички здобувачки з проблематики.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях

Основні положення, результати, висновки та пропозиції дисертації обговорено на наукових семінарах кафедри української і слов'янської філології та журналістики Факультету української й іноземної філології та журналістики Херсонського державного університету та оприлюднено через одноосібні й колективні публікації у фахових виданнях категорії Б впродовж 2018–2022 років. Географія публікацій розмаїта: від *Дрогобича* (*Актуальні питання гуманітарних наук*, 55, 2. 2022, 136–141) через *Київ* (*Молодий вчений*, 2 (54). 2018, 588–591; *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, 31 (70), 3. 2020, 27–32), *Ригу* (*Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries : Collective monograph*, 1. 2021, 221–240; у співавторстві: Карабута О.; “*особистий внесок*” авторки в наукову статтю не вказано (с. 13, 235)), *Ужгород* (*Закарпатські філологічні студії*, 22, 1. 2022, 52–58) до *Херсона* (*Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Лінгвістика”*, 34, 1. 2018, 52–55; *Південний архів (філологічні науки)*, 86. 2021, 17–21; *Словник коментаторського мовлення*. 2020. 114 с.). Загальна кількість публікацій – 13 позицій (статей – 6, розділ у колективній монографії – 1, словник – 1, тези – 5). У наведених наукових журналах, збірниках, колективній монографії, а також у матеріалах *3-х міжнародних та 2-х всеукраїнських науково-практичних конференцій* репрезентовано *більшою мірою* метафоричну вербалізацію концептосфери *СПОРТ*, *меншою* – метонімічну, перифразову, порівняльну та фразеологічну, відповідно. Всі доповіді на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях виголошено здобувачкою *одноосібно*, що свідчить про її професійну й фахову компетентність та особистий внесок у рецензовану працю.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу

Логіка та композиція рецензованої дисертації відповідають кваліфікаційним вимогам та вітчизняним науковим традиціям. Основні структурні *елементи* апелюють до титульного аркуша, анотацій українською та англійською мовами з ключовими словами, диференційованого списку публікацій здобувачки, змісту роботи, переліку умовних позначень, вступу,

трьох розділів із підрозділами та висновками, загальних висновків, списку використаних джерел, списку джерел ілюстративного матеріалу, додатку (с. 15). Обсяг основного тексту дисертації становить 195 сторінок. Текст містить 2 таблиці, що займають 2 повні сторінки, 2 рисунки і 21 діаграму. Додаток “Список публікацій з теми дослідження” розміщений на 2-х сторінках (с. 235-236).

Титульний аркуш інформує про назву вищого навчального закладу, де виконано дисертацію та де проводитиметься її захист; назву органів, до сфери управління яких належить вищий навчальний заклад; тип і форму наукової праці; прізвище, ім'я, по батькові авторки; індекс УДК; назву дисертації; шифр і назву спеціальності, шифр і назву галузі знань; науковий ступінь, на який претендує здобувачка; підписану довідку про авторство та добросовісність; науковий портрет керівниці; назву міста та рік.

Анотації – довідкові; відображають скорочений варіант основних результатів дослідження з елементами наукової новизни, практичного значення та містять 14 ключових слів і словосполучень, релевантних основному змісту дисертації та тематиці дослідження, маніфестують **восьмий рівень Національної рамки кваліфікацій та третій цикл вищої освіти Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти** (с. 2-12).

Списки публікацій з теми дослідження та використаних джерел оформлено за державним стандартом ДСТУ 8302:2015 Інформація та документація. Бібліографічне посилання (с. 13-14).

Зміст наукової праці еквівалентний переліку структурних частин дисертації, розкриває в головних рисах задум та логіку думок здобувачки (с. 15).

Перелік умовних позначень відображає лексикографічні праці на зразок “СКМ – Словник коментаторського мовлення; СУМ в 11 т. – Словник української мови: в 11 тт.; СФУМ – Словник фразеологізмів української мови; ФСУМ – Фразеологічний словник української мови” (с. 16).

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, вказано на його зв'язок із науковими програмами, планами, темами, сформовано мету студювання, диференційовано завдання, акцентовано увагу на об'єкті, предметі, відповідно, коротко описано джерельну базу, теоретико-методологічну основу, методи дослідження, визначено наукову новизну роботи, її теоретичне та практичне значення, репрезентовано апробацію результатів дослідження, перераховано статистичні дані публікацій та констатовано структуру й обсяг роботи (с. 17–24).

Перший розділ знайомить із критичним аналізом дефініцій “концепт”, “концептосфера”, “коментар”. Крім того, здобувачка інтерпретує функціонування концептосфери *СПОРТ* у сучасному медійному просторі, схематично відображає а) змістове наповнення феномену (с. 29), б) варіантність образної вербалізації фрагменту концептосфери *СПОРТ – БАСКЕТБОЛ* (с. 30), описує історію зародження спортивного коментаря (с. 34), проводить вододіл між усним та письмовим коментарем, характеризує лексичні засоби вербалізації концептосфери *СПОРТ*, класифікує засоби

вторинної номінації (с. 40), виокремлює групи концептів у межах аналізованої концептосфери (с. 42-44), акцентує увагу на стилістичних засобах вербалізації феномену (с. 44-49). Спираючись на когнітивний підхід загалом і його різновид – фреймовий підхід до вивчення фразеологізмів зокрема, тлумачить шляхи семантичної трансформації мовних одиниць.

Другий розділ присвячено метафоричній вербалізації концептосфери *СПОРТ* в аудіовізуальних і текстових трансляціях. Висвітлено п'ять різновидів метафоричних моделей, що систематизують вербалізатори емпіричного матеріалу. Структуру певної моделі зводять до фреймів, фреймів зі слотами, пов'язаних із життєдіяльністю людини (с. 61-145). Для доведення об'єктивності результатів оцінюють засоби вторинної номінації та наводять показники а) відносні (с. 4-6, 8, 10-11), б) абсолютні, наприклад: “Укладання зазначеного словника дозволило виявити **32 випадки** розвитку багатозначності слова у спортивному коментарі, **29** із яких є метафорами” (тут і далі виділено нами. – Н.Р.) (с. 56). “**Кількісний розподіл** метафор у фреймі подано на діаграмі 1” (с. 70), “Загалом уживання зоолексикі – процес, властивий спортивній царині, оскільки зафіксовано понад **80 мовних одиниць** у функції жаргонізмів, командонімів, метафор, порівнянь і термінів, що мають місце у фаховій літературі та спортивному медійному просторі” (с. 139) тощо.

У *третьому розділі* розкрито механізми перейменування спортивних реалій зокрема перифрази, метонімії, порівняння, граматичні зміни, семантичні зсуви, втрата контекстних і ситуативних асоціацій, структурно-семантичний розвиток тощо, схарактеризовано гендерний аспект тематичних груп і специфіку творчого підходу коментаторів до спортивних змагань, репрезентовано шляхи збагачення коментарів прямих ефірів та способи трансформації семантики фразеологізмів (с. 151-187).

У *висновках* указано на переваги й недоліки української спортивної журналістики, ідентифіковано концепти в концептосфері *СПОРТ*, встановлено основні характеристики індивідуально-авторських мовних одиниць, визначено найбільш активні метафори як засоби вторинної номінації, доведено важливість клубної символіки, кольорів спортивної форми, національності, культури, географічної належності тощо для метонімічного перенесення, маніфестовано функції вербалізаторів-порівнянь, виявлено ситуативність фразеологізмів, укладено “Словник коментаторського мовлення”. Перспективу подальших досліджень убачають у продовженні спостереження за коментаторським мовленням, розширенні реєстру метонімії, перифразів, порівнянь, аналізі функціонування фразеологізмів у медійних текстах спортивної тематики, продовженні роботи над “Словником коментаторського мовлення”, зіставлені концептосфери *СПОРТ* у різних лінгвокультурах.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації

Згідно з довідкою про *академічну доброчесність* від 26 листопада 2023 року, яку надала Наукова бібліотека Херсонського державного університету, дисертація Тамари Михайлівни Мандич *не була оцінена*. Тому рецензентка утримується від коментарів.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Процедура захисту дисертації передбачає організацію публічних наукових дискусій. Отже, пропонуємо кілька дискусійних міркувань:

9.1. Чи не могла б шановна Тамара Михайлівна пояснити алгоритм свого дослідження, оскільки методичні засади другого розділу замінено на практичні, відповідно (с. 54-146). Крім того, обсяг анотації до другого розділу еквівалентний обсягу підрозділу (с. 54-60). Просили б Вас також уточнити поняття “метафорична модель” та критерії виокремлення таких моделей у межах телевізійних, онлайн-ових і текстових трансляцій.

9.2. Наголошуючи на нерозривному зв'язку концепту з культурою (с. 26), як Ви з'ясовуєте культурологічний компонент у семантиці вербалізаторів концептосфери *СПОРТ*?

9.3. Ви активно оперуєте поняттями продуктивності, фундаментальності й частоти використання тієї чи тієї метафоричної моделі або фреймів (с. 61, 82, 84, 86, 88, 89, 95, 97, 102, 107, 110, 112, 118, 121, 124, 128, 130, 132, 141, 144, 150, 154, 157, 164, 168, 187, 191). Назвіть, будь ласка, квантитативні методи і прийоми, що слугували реалізації наведених вище понять.

9.4. У науці, як відомо, мало встановити якийсь новий науковий факт, важливо дати йому пояснення з позицій доміантної наукової парадигми. Ви схиляєтеся до ідеї фреймів – ієрархічно впорядкованої репрезентації типової ситуації в спорті, хотілось би почути про типи знань, опрідметнених у концептосфері *СПОРТ*, види мапування, що формують аналізовану концептосферу та різновиди її вербалізаторів у мовленні спортивного коментатора (сторінка 19).

9.5. На завершення відзначимо уникання фемінітивів (с. 1, 6, 17, 18, 20, 25, 28, 29 тощо); підміну понять (с. 19); відкритість ілюстративного матеріалу (с. 29, 35, 54, 55, 70, 77, 78, 82, 84, 88, 89, 97, 103, 107, 110, 118, 121, 124, 128, 130, 133, 134, 141, 142, 188); асиметричність а) теоретичної (13%) та практичної (87%) частин дослідження; б) рубрикації тексту (поділ його на непропорційні складові частини) (с. 3, 8, 17, 25, 26, 31, 34 тощо); некоректне оформлення а) ілюстративного матеріалу (с. 23, 29, 30, 35, 54-55, 70, 77, 78, 82, 84, 88, 89, 97, 103, 107, 110, 118, 121, 124, 128, 130, 133, 134, 141, 142, 188, 209, 213-234); б) особистого внеску в колективне дослідження (с. 13, 200, 235); в) списку умовних позначень у “Словнику коментаторського мовлення”, а саме: повторення “пр. – процес” у однині (3 випадки) та паралельне вживання у множині, “н. – наука”, “об. – об'єкти” (с. 4); г) лапок, тире, дефіса (с. 197, 201, 203, 204); почасти анотаційні (с. 51-52, 146-150), почасти реферативні (с. 190-194) висновки; нехтування власними та колективними науковими результатами (с. 53, 150, 189, 200); варіативність а) назви і обсягу укладеного словника (с. 13, 21, 195, 203, 235); б) подальших

досліджень проблеми (с. 6-7, 194-195); відсутність а) праць С.А. Жаботинської (с. 199), М. Мінського (с. 204), Ч. Філмора, G. Fauconnier, E. Goffman, G. Lakoff, M. Johnson, R.W. Langacker (с. 210), E. Rosch, B.B. Lloyd (с. 211), М. Turner, J. Fauconnier, S. Voigt (с. 212), що є наріжним каменем фреймового підходу; б) правил користування “Словником коментаторського мовлення” (с. 3); в) принципу укладання, відповідно (с. 3); перевищення обсягу основного тексту дисертації; помилки а) лексичні (с. 5, 6, 49, 125, 209, 211), б) стилістичні в тому числі й англійськомовний науковий стиль (с. 4-12, 31, 67), в) орфографічні (с. 3-4, 203, 204, 207, 209), г) технічні (с. 34, 78, 79, 83, 89, 90, 102, 120, 132, 133, 143, 144, 167, 173, 203, 205). Наведені дискусійні міркування не применшують загального позитивного враження від наукової праці Тамари Михайлівни Мандич.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачкою теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей

Текст дисертації та рівень її апробації підтверджують той факт, що здобувачка наукового ступеня докторки філософії зі спеціальності 035 Філологія 03 Гуманітарні науки Тамара Михайлівна Мандич має *високий теоретичний рівень* фахової підготовки, *глибокі наукові знання, сформовані вміння, аналітичні навички та компетенції*, необхідні для створення наукових філологічних текстів, ведення наукової дискусії, узагальнення великих текстових масивів та наукового абстрагування.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам

Загальна оцінка рецензованої дисертації і рецензованих наукових публікацій, безумовно, *позитивна*, оскільки це актуальні та науково самостійні розвідки, що репрезентують вербалізатори концептосфери *СПОРТ* у сучасному українському медійному просторі у річищі фреймового підходу. Останній дав змогу виокремити стереотипні (фахові) знання коментаторів про спорт, формування яких зумовлено лінгво- і соціокультурним чинниками. Дисертація “*Лексико-семантична вербалізація концептосфери СПОРТ у сучасному українському медійному просторі*” відповідає всім кваліфікаційним вимогам за змістом, виконанням, оформленням, є завершеним дослідженням, у якому її авторка *Тамара Михайлівна Мандич* отримала науково обґрунтовані філологічні результати та зробила особистий внесок у розвиток української когнітивної лінгвістики, запропонувавши розглядати змістовий центр спортивного медійного простору як концептосферу *СПОРТ*, засоби вторинної номінації – метафору, метонімію, перифразу, порівняння, фразеологізм – як вербалізатори цієї концептосфери в мовленні спортивних коментаторів. Особливо відзначаємо укладання фахового словника для спортивних коментаторів, який розширює й поповнює активний словниковий запас, відповідно.

Дисертація “*Лексико-семантична вербалізація концептосфери СПОРТ у сучасному українському медійному просторі*” відповідає вимогам п. 6-9 Постанови Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. “Про

затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії” (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 341 від 21.03.2022 р. та № 502 від 19.05.2023 р.) та Наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. “Про затвердження вимог до оформлення дисертацій” (зі змінами, внесеними згідно з Наказом МОН № 759 від 31.05.2019 р.), затвердженого в Міністерстві юстиції України 03.02.2017 р. за № 155/30023, а її авторка **Тамара Михайлівна Мандич** заслуговує на присудження наукового ступеня докторки філософії за спеціальністю 035 Філологія 03 Гуманітарні науки.

Рецензентка:

професорка кафедри
німецької та романської філології
Факультету української й іноземної
філології та журналістики
Херсонського державного університету,
докторка філологічних наук, доцентка

Наталя РОМАНОВА

Підпис *Н.В. Романова*
підтверджую начальник ВК *Курас О.А.*
24.01.2024

